

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ У СФЕРІ ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2:331.105(477)

Г. І. ЧАНИШЕВА,

доктор юридичних наук, професор, декан соціально-правового факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРИНЦИПУ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ У СФЕРІ ПРАЦІ

У статті визначаються поняття та зміст принципу соціального діалогу у сфері праці. З'ясовується місце принципу соціального діалогу у сфері праці в системі принципів трудового права. Вносяться пропозиції щодо закріплення принципу соціального діалогу у сфері праці в чинному Кодексі законів про працю України, проєкті Трудового кодексу України.

Ключові слова: соціальний діалог, сфера праці, поняття принципу соціального діалогу у сфері праці, зміст принципу соціального діалогу у сфері праці.

Постановка проблеми. Принципи трудового права є найбільш важливими основоположними засадами, першоосновою даної галузі, пронизують зміст її норм, мають універсальну, загальну сферу дії. Одним із актуальних завдань сучасної науки трудового права є комплексне дослідження системи принципів галузі на підґрунті міжнародних та європейських трудових стандартів, вітчизняної правової традиції, порівняльного аналізу трудового законодавства України та законодавства зарубіжних країн, практики його реалізації правозастосовними органами. Потребують спеціального дослідження й окремі принципи правового регулювання трудових відносин, у тому числі принцип соціального діалогу у сфері праці.

В умовах кодифікації національного трудового законодавства перед вітчизняними науковцями стоїть завдання сформулювати конкретні пропозиції щодо законодавчого закріплення основних принципів правового регулювання трудових відносин у проєкті Трудового кодексу України.

Метою даної статті є визначення поняття та змісту принципу соціального діалогу у сфері праці, його місця в системі принципів трудового права.

Аналіз останніх досліджень. У сучасній науці трудового права принципи правового регулювання трудових відносин досліджуються у працях Н. Б. Болотіної, І. П. Жигалкіна, О. Я. Лаврів, Д. А. Панькова, О. В. Старчук, Г. І. Чанишевої та ін. Утім принцип соціального діалогу у сфері праці до цього часу ще

не був предметом спеціального комплексного дослідження. До питань, які потребують уваги з боку науковців, слід віднести і питання про поняття та зміст зазначеного принципу, його місце в системі принципів трудового права.

Виклад основного матеріалу. У науці трудового права соціальний діалог визнається одним з основних принципів правового регулювання трудових відносин. Такого висновку доходять як вчені, котрі визначають поняття соціального діалогу у сфері праці [1, с. 98; 2, с. 91], так і науковці, які досліджують систему принципів трудового права [3, с. 11; 4, с. 7].

Як один з основних принципів сучасного трудового права принцип соціального діалогу у сфері праці видається можливим визначити як керівну ідею, основоположну засаду, що виражає сутність, основні властивості й загальну спрямованість правових норм інститутів колективного трудового права, а також окремих інститутів індивідуального трудового права.

Слід відзначити важливість існуючого в сучасній науці трудового права системного підходу до дослідження принципів правового регулювання трудових відносин. Так, І. П. Жигалкін підкреслює, що системність трудових принципів вимагає:

- а) їх узгодженості між собою,
- б) єдиного підходу до їх розуміння й застосування,
- в) урахування характеру і змісту різнорідних принципів,

г) з одного боку, диференційованого, а з другого – інтегрованого підходу до правового регулювання відносин у сфері праці,

д) відповідності принципів трудового права справжнім інтересам суспільства й держави. Кожен із принципів може бути витлумачений і застосований тільки з урахуванням сутності інших пов'язаних з ним принципів [5, с. 166].

У науці трудового права відсутній єдиний підхід до визначення місця принципу соціального діалогу в системі принципів трудового права. Це пояснюється наявністю різних класифікацій принципів правового регулювання трудових відносин.

Так, здійснюючи класифікацію принципів трудового права, І. П. Жигалкін виокремлює фундаментальні, загальні та спеціальні принципи [5, с. 165–166]. Фундаментальними є ті, що лежать в основі всього трудового права як загальнообов'язкового соціального регулятора трудових і пов'язаних з ними відносин і служать втіленням найважливіших цінностей, притаманних цій галузі права. До них належать гуманізм, соціальна справедливість і рівність. Загальні і спеціальні принципи, як похідні від фундаментальних, забезпечують їх реалізацію. Загальні відбивають специфіку трудового права як самостійної галузі права, її місце і призначення в національній системі права, визначають спрямованість її норм. Спеціальними принципами є відправні ідеї, що розвивають суть норм одного чи декількох інститутів (підінститутів) трудового права.

І. П. Жигалкін виокремлює як один із фундаментальних принципів трудового права принцип рівності та розглядає його як базовий для низки принципів правового регулювання відносин у сфері праці, до яких належить і принцип соціального діалогу у сфері праці.

У науці трудового права існує й інша класифікація принципів правового регулювання трудових відносин, відповідно до якої зазначені принципи поділяються на чотири основні групи:

1) такі, що виражають політику держави в галузі правового регулювання ринку праці та ефективної зайнятості;

2) такі, що містять керівні засади в галузі встановлення умов праці;

3) такі, що визначають правове регулювання застосування праці найманих працівників;

4) такі, що відображають головні напрями правової політики в галузі охорони здоров'я та захисту трудових прав працівників [6, с. 26].

Згідно з цією класифікацією принцип соціального партнерства включається до групи принципів, які визначають установлення умов праці працівників. При цьому акцент робиться на праві на участь працівників, роботодавців, їх об'єднань у договірному

регулюванні трудових відносин та інших безпосередньо пов'язаних з ними відносин.

Н. Б. Болотіна вважає, що принцип соціального партнерства є характерним для колективного трудового права. Даний принцип є комплексним за характером та складом і включає такі принципи-права: право працівників і роботодавців на об'єднання для захисту своїх прав та інтересів; свобода об'єднання; рівність прав і можливостей [7, с. 107].

На нашу думку, зазначені вище підходи до визначення місця принципу соціального діалогу в системі принципів трудового права відрізняються звуженим розумінням змісту даного принципу. Не можна погодитися з Н. Б. Болотіною в тому, що принцип соціального партнерства є характерним тільки для колективного трудового права. Цей принцип застосовується і для регулювання індивідуальних трудових відносин, що останнім часом усе більше проявляється в нормах таких інститутів індивідуального трудового права, як робочий час, час відпочинку, оплата праці, охорона здоров'я працівників на виробництві.

Якщо слідувати існуючому в науці трудового права підходу до визначення системи принципів трудового права як сукупності принципів правового регулювання індивідуальних трудових відносин (принципи індивідуального трудового права), принципів правового регулювання колективних трудових відносин (принципи колективного трудового права) і принципів, властивих трудовому праву в цілому, то в зазначеній системі принцип соціального діалогу у сфері праці належить до останньої групи принципів, тобто таких, що є керівними ідеями, основоположними засадами правового регулювання індивідуальних і колективних трудових відносин, які виокремлюються в предметі трудового права.

Водночас серед науковців немає єдності щодо визначення змісту принципу соціального діалогу у сфері праці. У літературі відзначається комплексний характер зазначеного принципу. На думку Н. Б. Болотіної, принцип соціального партнерства є комплексним за характером і складом. Вчена включає до нього такі принципи-права: право працівників і роботодавців на об'єднання для захисту своїх прав та інтересів; свободу об'єднання; рівність прав і можливостей [7, с. 107].

Д. А. Паньков також відзначає комплексний характер принципу соціального діалогу у сфері праці та включає до його складу принципи реального визнання права на колективні переговори і забезпечення участі працівників та їх представників в управлінні організацією [3, с. 11].

На нашу думку, з такою позицією вчених не можна погодитися. Принципи свободи об'єднання, рівності прав і можливостей, реального визнання права на

колективні переговори та забезпечення участі працівників та їх представників в управлінні організацією в міжнародно-правових актах визнаються самостійними принципами у сфері праці і не розглядаються як складові принципу соціального діалогу. Так, Декларацією МОП від 18 червня 1998 р. проголошені чотири основоположних принципи і права у сфері праці, серед яких – свобода об'єднання і дійове визнання права на колективні переговори. Реалізації принципу забезпечення участі працівників та їх представників в управлінні організацією присвячені Рекомендація МОП №94 про співпрацю на рівні підприємства 1952 р. та Рекомендація МОП № 129 про зв'язки на підприємстві 1967 р.

Деякі вчені дещо звужують зміст принципу соціального діалогу, пов'язуючи його тільки з колективно-договірним регулюванням трудових відносин і вирішенням колективних трудових спорів [2, с. 91].

Водночас у практиці МОП до соціального діалогу включають усі види переговорів, консультацій і просто обмін інформацією між або серед представників уряду, роботодавців та працівників, які стосуються спільних інтересів, пов'язаних з економікою та соціальною політикою. МОП розглядає соціальний діалог як найбільш вдалий засіб для вдосконалення життєвих умов і умов праці та встановлення соціальної справедливості [8].

Зміст принципу соціального діалогу у сфері праці пов'язується з участю працівників, роботодавців та їх представників (профспілок, їх об'єднань, організацій роботодавців, їх об'єднань) у договірному регулюванні індивідуальних і колективних трудових відносин. У цивілізованому суспільстві саме на засадах соціального діалогу, договірного встановлення умов праці досягається баланс виробничих і соціальних інтересів роботодавців і працівників, оскільки лише централізоване регулювання не дозволяє досягнути цієї мети.

Однак зміст принципу соціального діалогу не слід зводити тільки до участі працівників, роботодавців та їх представників у встановленні взаємоприйнятних умов праці. Даний принцип передбачає необхідність конструктивного співробітництва сторін соціального діалогу на різних рівнях (національному, галузевому, територіальному, локальному) для узгодження своїх об'єктивно протилежних інтересів, пошуку компромісу, досягнення соціально значимих і корисних результатів. Це впливає зі ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 р. №2862-VI [9], в якій сформульовано поняття соціального діалогу як процесу визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів вико-

навчої влади й органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Зазначений принцип покладено в основу правового регулювання створення та діяльності органів соціального діалогу у сфері праці (Національної тристоронньої соціально-економічної ради, галузевих (міжгалузевих) тристоронніх або двосторонніх соціально-економічних рад, територіальних тристоронніх соціально-економічних рад), різних форм взаємодії та співробітництва сторін соціального діалогу: обміну інформацією; консультацій; узгоджувальних процедур; колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод; реалізації представниками працівників прав у сфері інформування і консультування, а також інших прав, пов'язаних з участю в прийнятті роботодавцем рішень; участі працівників та їх представників в управлінні організацією; мирних процедур вирішення трудових спорів; здійснення сумісного контролю за виконанням зобов'язань за колективними угодами та колективними договорами; участі працівників у розподілі прибутку організацій та ін.

У нових умовах господарювання зміст принципу соціального діалогу у сфері праці все більше розширюється. Конкретизація зазначеного принципу проявляється в нормах різних інститутів трудового права. Ідеться про такі інститути колективного трудового права, як правові основи соціального діалогу у сфері праці, правовий статут трудових колективів, правове становище профспілок, їх об'єднань, правовий статус організацій роботодавців, їх об'єднань, колективні угоди і колективні договори, вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). Все більше принцип соціального діалогу знаходить відображення в нормах інститутів індивідуального трудового права, таких, наприклад, як робочий час, час відпочинку, оплата праці, охорона праці та здоров'я працівників на виробництві.

Принцип соціального діалогу у сфері праці, як й інші принципи правового регулювання, не закріплений у чинному КЗпП. Зазначений принцип не передбачений і у ст. 2 проекту Трудового кодексу України.

Висновки. Як один з основних принципів сучасного трудового права принцип соціального діалогу у сфері праці є керівною ідеєю, основоположною засадою, що виражає сутність, основні властивості й загальну спрямованість правових норм інститутів колективного трудового права, а також окремих інститутів індивідуального трудового права.

У системі принципів трудового права принцип соціального діалогу у сфері праці належить до принципів, властивих трудовому праву в цілому, тобто таких, що є керівними ідеями, основоположними

засадами правового регулювання індивідуальних і колективних трудових відносин, які виокремлюються в предметі трудового права.

Принцип соціального діалогу у сфері праці є основоположною засадою правової регламентації участі працівників, роботодавців та їх представників у договірному регулюванні індивідуальних і колективних трудових відносин, створення та діяльності органів соціального діалогу, різних форм взаємодії та співробітництва сторін соціального діалогу: обміну інформацією; консультацій; узгоджувальних процедур; колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод; реалізації представниками працівників прав у сфері інформування і консультування, а також інших прав, пов'язаних з участю

в прийнятті роботодавцем рішень; участі працівників та їх представників в управлінні організацією; примирних процедур вирішення трудових спорів; здійснення сумісного контролю за виконанням зобов'язань за колективними угодами та колективними договорами; участі працівників у розподілі прибутку організацій та ін.

До переліку принципів, закріпленого у ст. 2 проекту ТК України, не включені деякі принципи, які дійсно слід визнавати вихідними засадами, основними положеннями правового регулювання трудових відносин. До таких належить і принцип соціального діалогу у сфері праці, яким необхідно доповнити перелік основних принципів правового регулювання трудових відносин у ст. 2 проекту ТК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чанишева Г. І. Колективні відносини у сфері праці: теоретико-правовий аспект : монографія / Г. І. Чанишева. – Одеса : Юрид. л-ра, 2001. – 328 с.
2. Сорочишин М. В. Правові аспекти соціального діалогу у сфері праці : монографія / М. В. Сорочишин. – Одеса : Юрид. л-ра, 2014. – 208 с.
3. Паньков Д. А. Принципи правового регулювання трудових відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Д. А. Паньков. – Одеса, 2007. – 20 с.
4. Жигалкін І. П. Система принципів трудового права в умовах формування нової правової доктрини України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / І. П. Жигалкін. – К., 2016. – 40 с.
5. Жигалкін І. П. Система принципів трудового права в умовах формування нової правової доктрини України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / І. П. Жигалкін ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Северодонецьк, 2016. – 442 с.
6. Трудовое право : учебник / Н. А. Бриллиантова и др. ; под ред. О. В. Смирнова, И. О. Снигиревой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Проспект, 2007. – 600 с.
7. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник / Н. Б. Болотіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – К. : Знання, 2008. – 860 с.
8. Social Dialogue: all partners for decent work // International Labor Office. – Geneva, 2007.
9. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 №2862-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – №28. – Ст. 255.

REFERENCES

1. Chanisheva G. I. (2001) *Kolektivni viodnosini u sferio praci: teoretiko-pravovy aspekt [Collective labor relations: theoretical and legal aspects]* Odesa: Yuridichna literatura, [In Ukrainian]
2. Sorochishin M. V. (2014) *Pravovi aspekti social'nogo dialogu u sferi pratsi [Legal aspects of social dialogue in the workplace]* Odesa: Yuridichna literatura [In Ukrainian]
3. Pan'kov D. A. (2007) *Principi pravovogo reguliuvannia trudovikh vidnosin [Principles of legal regulation of labor relations] Extended abstract of candidate's thesis.* Odesa [In Ukrainian]
4. Zhigalkin I. P. (2016) *Sistema principiv trudovogo prava v umovakh formuvannia novoi pravovoi doktrini Ukraini [The system of labor law principles in the formation of a new legal doctrine Ukraine] Extended abstract of doctor's thesis.* K. [In Ukrainian]
5. Zhigalkin I. P. (2016) *Sistema printsipiv trudovogo prava v umovakh formuvannia novoi pravovoi doktrini Ukraini [The system of labor law principles in the formation of a new legal doctrine Ukraine] Doctor's thesis.* Skhidnoukrains'ky nacional'ny universitet imeni Volodimira Dalia. Sievierodonetsk [In Ukrainian]
6. Brilliantova N. A. et. al. (2007) *Trudovoe pravo [Labour Law]* (Smirnov O. V., Snigireva I. O. Eds). (3rd Ed.) M.: TK Velbi, Izd-vo Prospekt [In Russian]
7. Bolotina N. B. (2008) *Trudove pravo Ukraini [Labour Law of Ukraine]* (5th Ed.) K.: Znannia, [In Ukrainian]
8. Social Dialogue: all partners for decent work .International Labor Office. - Geneva, 2007. [In Ukrainian]
9. Pro social'ny dialog v Ukraini: Zakon Ukraini vid 23.12.2010 №2862-VI [On Social Dialogue in Ukraine: the Law of Ukraine of 23.12.2010 №2862-VI] (2011) *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini. – Supreme Council of Ukraine,* 28, 255. [In Ukrainian]

Г. І. ЧАНЫШЕВА

доктор юридических наук, профессор, декан социально-правового факультета
Национального университета «Одесская юридическая академия»

ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ПРИНЦИПА СОЦИАЛЬНОГО ДИАЛОГА В СФЕРЕ ТРУДА

В статье определяются понятие и содержание принципа социального диалога в сфере труда. Выясняется место принципа социального диалога в сфере труда в системе принципов трудового права. Вносятся предложения по закреплению принципа социального диалога в сфере труда в действующем Кодексе законов о труде Украины, проекте Трудового кодекса Украины.

Ключевые слова: социальный диалог, сфера труда, понятие принципа социального диалога в сфере труда, содержание принципа социального диалога в сфере труда.

G. I. CHANY SHEVA

Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Social Welfare Faculty
of the National University «Odessa Law Academy»

THE CONCEPT AND CONTENT OF THE PRINCIPLE OF SOCIAL DIALOGUE IN THE FIELD OF LABOUR

Problem setting. One of the topical tasks of modern science of labor law is a comprehensive research of the system of principles of the branch on the basis of International and European labor standards, domestic legal traditions, comparative analysis of labor legislation of Ukraine and legislation of foreign countries, practice of its realisation by the law enforcement bodies. Special research is required for the principles of legal regulation of labor relations, including the principle of social dialogue in the sphere of labor.

Target research. The aim of this article is the definition of the concept and content of the principle of social dialogue in the field of labor, its place in the system of principles of labor law.

Analysis of recent researches and publications. In the modern science of labor law the principles of legal regulation of labor relations were researched in the works, written by N. B. Bolotina, I. P. Zhyhalkin, O. J. Lavriv, D. A. Pankov, O. V. Starchuk, G. I. Chanysheva and others. However, the principle of social dialogue in the field of labor has not been the subject of a special comprehensive study so far. Issues that require attention from researchers include the question of the concept and content of the aforementioned principle and its place in the system of principles of labor law.

Article's main body. As one of the basic principles of modern labor law the principle of social dialogue in the field of labor is the guiding idea, underlying principle, that expresses the essence, basic properties and general direction of legal norms of the institutes of collective labor law, and also separate institutes of individual labor law. In the system of principles of labor law the principle of social dialogue in the field of labor belongs to the principles inherent in labor law in general, i.e. those that are the governing ideas, fundamental principles of legal regulation of individual and collective labor relations that are distinguished in the subject matter of labor law. The content of the principle of social dialogue in the sphere of labor should not be reduced to the participation of workers, employers and their representatives in the establishment of mutually acceptable conditions. This principle foresees the need in constructive cooperation of the parties of the social dialogue at various levels (national, sectoral, territorial, local) for coordination of their objectively opposing interests, search of a compromise, achievement socially significant and useful results. In the new economic conditions the content of the principle of social dialogue in the field of labor is increasingly expanding. Specification of this principle manifests itself in the norms of various institutes of labor law.

Conclusions and prospects for the development. The principle of social dialogue in the sphere of labor is a fundamental principle of legal regulation of participation of workers, employers and their representatives in the contractual regulation of individual and collective labor relations, the establishment and activities of bodies of social dialogue, various forms of interaction and cooperation of the parties of social dialogue at national, sectoral, territorial and local levels. The list of the basic principles of legal regulation of labor relations, enshrined in Art. 2 of Draft Labour Code of Ukraine, should be supplemented with the principle of social dialogue the sphere of labor.

Key words: social dialog, the sphere of labor, definition of the principle of the social dialogue in the sphere of labor, content of the principle of social dialogue in the sphere of labor.